

Spoločenské vedy a spoločenský život z inovačnej perspektívy

Alojz Ritomský

Univerzita Komenského v Bratislave,

Fakulta sociálnych a ekonomických vied , Ústav aplikovanej psychológie

Tento článok bol vytvorený riešením projektu "*Globálne a lokálne procesy na Slovensku: rozvoj spoločenských inovácií v podmienkach internacionalizácie Európskej únie*", ITMS 26240120017, na základe podpory operačného programu *Výskum a vývoj* financovaného z *Európskeho fondu regionálneho rozvoja*.

Abstrakt

V štúdií prezentujeme inovačný, systematický pohľad na vzťah spoločenských vied a spoločenského života (praxe). Vedecká analýza vybranej oblasti spoločenského života sa v súčasnosti deje v dvoch odlišných kontextoch, dvoma odlišnými cestami s dvoma odlišnými výslednými produktmi. Prvá cesta je cestou vedeckého teoretického a empirického poznania. Druhá cesta je cestou praktického pretvárania založeného na najlepších dostupných analýzach a znalostiach. V štúdií tieto cesty a produkty analyzujeme a porovnávame. Napriek tomu, že ciele týchto dvoch vedeckých produkcií sú odlišné, ich perspektíva v budúcej syntéze sľubuje kvalitatívne väčší význam a významnejšie postavenie spoločenských vied v spoločnosti.

Kľúčové slová: akademická veda, praktická veda, teoretické metódy, empirické metódy, praktické metódy

Úvod

Pohľady na vzťah vedy a praxe, témy často „skloňovanej“, sa pri príležitostných reflexiách a diskusiách pomerne líšia. Náš prístup k tejto téme je založený na východisku, ktoré rozlišuje dve formy spoločenských vied (dva typy spoločenskovedných pracovníkov), a

to akademickú a praktickú. Akademickí pracovníci vedecky *poznávajú* a praktickí vedci, odborníci na základe vedeckých analýz a znalostí spoločenský život *menia, alebo minimálne zmenu projektujú*.

Téma sa nám tak člení na dva okruhy: 1. spoločenský život z hľadiska akademickej vedy a 2. práca praktického vedeckého pracovníka (odborníka) na zmene niektorých stránok spoločenského života. Sú to však, v našom ponímaní, okruhy jedného - aj keď „subtilného“ - celku.

1. Spoločenský život z hľadiska akademickej vedy

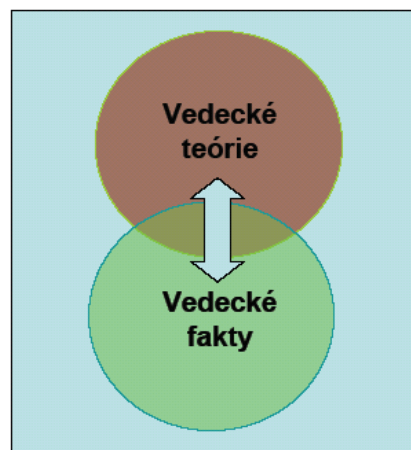
1.1. Akademické spoločenské vedy

Čo sa myslí pod akademickou vedou, ako ona funguje? Ako akademický pracovníci rozmýšľajú? Čo môže od nich spoločnosť očakávať? Čo nie?

Spoločenské vedy sú teoreticko-empirické vedy. Referenčný rámec akademickej vedy ohraničuje vzájomný vzťah vedeckých teórií a vedeckých faktov (obr. 1). Jedna zložka predpokladá druhú. Akademik sa svojou vedeckou prácou usiluje o vyvážený vzťah medzi nimi.

V tomto rámci základný vzťah, vzájomný vzťah, môžeme vidieť obidve zložky ako relatívne samostatné. Aj vedecká práca sa môže do istej miery sústrediť len na teoretickú, alebo len na empirickú oblasť. Hovoríme o teoretickom poznaní (bádaní), alebo o empirickom poznaní (výskume), hovoríme o teoretickom a empirickom myslení vedca. Referenčný rámec sa dekomponuje na dva partikulárne rámce: na **teoreticko-empirický** a na **empiricko-teoretický** rámec. Budeme postupne charakterizovať a rozobrať jeden i druhý a tým odpovedať na vyššie položené otázky.

Obr. 1: Rámec akademickej vedy

1.2. Obraz spoločenského života v teoreticko-empirickom rámci akademickej vedy

Opäť si položíme predchádzajúce otázky, v tomto prípade ich adresujeme akademickým vedcom - teoretikom. Čo robí akademický vedec - teoretik? Ako rozmýšľa? Čo ponúka ostatným ľuďom? Pre akademického teoretického spoločenského vedca majú najväčšiu hodnotu teoretické poznatky, teórie spoločenských javov a procesov. Túži po poznaní podstaty a robí preto všetko, aby sa získaním obrazu podstaty priblížil k pravde o spoločenských javoch. Jeho túžba po poznaní nemá efekt len pre neho samotného. Akademický teoretik nie je izolované individuum, ale je súčasťou spoločensky organizovanej vedeckej činnosti. Jednak je celý jeho poznávací proces spoločensky podmienený, jednak jeho produkciu primárne hodnotí vedecká komunita. Čiže, bezprostredne pracuje a kladie svoje výsledky pred vedec-kú komunitu. Výsledky akademického bádania *potrebuje* aj spoločnosť, ale inak ako potrebuje výsledky práce praktického odborníka.

Metodologická reflexia konkrétnych spoločenskovedných teórií (teórií ako produktov poznania, aj samotného procesu vznikania a formovania teórie) je súčasťou akademickej práce. Faktom zostáva oprávnené tvrdenie, že (dlhodobo) to je nielen práca náročná, ale aj zriedkavá (ale môžeme uviesť pozitívne ukážky, je ním, napríklad, Madsenova psychologická monografia (1979) *Moderní teorie motivace*).

Čo je v súvislosti s teóriami obzvlášť komplikujúce (a často ignorované), to je skutočnosť, že ak odborník analyzuje teoretické texty, ktoré prezentujú len hotovú podobu teórie (teóriu ako produkt), nemôže dospieť k jej úplnému pochopeniu. Musí analyzovať aj jej temporálnu stránku (proces vznikania a formovania teórie)! Z tohoto hľadiska kľúčovú úlohu tu hrá vedúca myšlienka.

Vo svojich počiatkoch teória vystupuje v podobe hlavnej a či vedúcej myšlienky. Táto myšlienka vzniká v lone určitej vedeckej, ale i spoločenskej situácie, ktorá tvorí aj jej pozadie; toto pozadie sa okrem iného skladá z predstáv o svete, z obrazov sveta, z filozofie, z rôznych iných vedúcich myšlienok, z vyvstávajúcích nových okolností, slovom z celkového ovzdušia, ktoré nová myšlienka môže nejakým spôsobom do seba inkorporovať.

(Filkorn, 1998, s. 323)

Činnosť akademika (pokiaľ netvorí celkom novú teóriu) zväčša spočíva v práci na tom, aby získal dokonalý prehľad o stave teoretického poznania istej oblasti, a v kritickej analýze doteraz platnej teórie, v hľadaní jej slabých miest a prameňov jej ťažkostí.

Obyčajne ako prvá zložka príde na pretras a začne sa analyzovať východisko Z teórie T, teda vedúca myšlienka starej teórie, no v prvom rade to, z čoho a ako sa táto myš

lienka vynorila, na akých predpokladoch stála a prípadne stojí. A tak sa skúmaniu podrobí jej observačná, príp. experimentálna skúsenosť, jej výsledky, príp. Dôsledky, primeranosť používaných prístrojov, povaha a stupeň jej nasýtenosti, príp. nenasýtenosti a ostatné s tým spojené okolnosti. Ak sa ukáže, že vedúca myšlienka sa vytvorila na úzkej a povrchnej skúsenosti, a to sa dá zistiť vari len porovnávaním s novými, obyčajne širšími skúsenostnými možnosťami, utvorenými novými prístrojmi, potom sa stanú pochopiteľnými aj nezrovnalosti a slabé miesta celej teórie. Ved' úzke skúsenosti, na ktorých sa budovala stará teória, svojimi systémovými dôsledkami vkladajú do teórie z nich pochádzajúce ohraničenia, ktoré teória nemôže prekročiť a tak do seba nemôže pojať nové javy.

(Filkorn, 1998, s. 323)

Ako vidno, teóriu ako takú môže so zreteľom na hlavný cieľ plne chápať a posúdiť len akademický teoretik.

Veda zisťuje pravdu o svete. Vedci skúmajú svet a vymýšľajú teórie, ktoré napovedajú o tom ako svet funguje. Dobrá vedecká teória musí byť vyvrátiteľná (falzifikovateľná), byť v súlade so všetkými známymi faktami, vysvetľovať fakty čo najjednoduchším spôsobom, byť lepšia než predchádzajúca (stará) teória.

Aké metódy teoretickej práce používa akademik? Každé poznanie, aj vedecké, je nevyhnutným zjednodušením. Na nevedomé zjednodušovanie poukazujú novšie teórie. Vedec však zjednodušuje aj vedome. Skúmané javy sú bežne tak zložité, že existujúcimi metódami si inak nevieme o nich vytvoriť jasnú predstavu. Často si situáciu zjednodušíme metódou abstrakcie. Pre teoretické poznávanie je typické uplatňovanie metódy idealizácie. Nie odhliadanie, ale vyzdvihovanie, niekedy až radikálne myslenie (v myslení) "upravovanie" určitých stránok skúmaných javov. Obdobné je aj teoretické modelovanie.

Proces teoretického poznania síce vyrastá z empirického poznania, bezprostredne však operuje s mysleným obrazom skutočného objektu, vytvára ideálne (idealizované) objekty, teoretické modely a nimi operuje. To si vyžaduje prísnu myšlienkovú sebareflexiu, sebakontrolu!

V pozadí ideálnych objektov sa nachádzajú fakty, empirické (faktuálne) objekty. V ideálnom (idealizovanom) obraze prostredníctvom tohto pozadia zostávajú "stopy" skutočného. Ide o to, koľko tých stôp zostáva v teoretických textoch, resp. do akej miery možno v nich vyčítať empirické pozadie, a možno sa pýtať ďalej, s akými empirickými faktami má takýto skonštruovaný myšlienkový obraz spojenie? Existujú teoretické texty, v ktorých je empirický obsah explicitne bohatý (prípadne by bolo možné sa k nemu dopátrať), sú však aj také myšlienkové teoretické konštrukcie, v ktorých je empirický obsah veľmi skromný.

Produktmi teoretického myslenia, poznania sú idealizované objekty, teoretické modely, teoretické hypotézy, teoretické zákony a vedecké teórie s rôznym stupňom empirického obsahu .

Ako vidno, akademik - teoretik uplatňuje vo svojej práci špecifické znalosti a zručnosti. Ich základ získava počas svojho vysokoškolského štúdia a rozvíja ho počas doktorských prác. Ľudia s týmito znalosťami a zručnosťami dokážu medzi sebou komunikovať o teoretických poznatkoch pomerne efektívne. V iných prípadoch nutne dochádza k veľkému množstvu nedorozumení a vzájomnému nepochopeniu. Existujú však prostriedky, ktorými sa miera vzájomného nepochopenia môže znížiť.

Každá vedná disciplína má svoj predmet. Ako celok obsahuje množstvo rozmanitých všeobecných teórií, ktoré majú dosah na celý predmet. Podľa zamerania na *osobitné aspekty predmetu* sa utvárajú rôzne odvetvia. Napríklad, ako zložky všeobecnej psychológie sa uvádzajú: fyziologická psychológia, kognitívna psychológia, vývinová psychológia, sociálna psychológia, psychológia osobnosti.

Rôzne partikulárne vedné disciplíny vznikli aj podľa zamerania na *osobitné oblasti svojho predmetu*. Napríklad, ako osobitné oblasti psychológie sa uvádzajú: psychológia práce, klinická psychológia, psychológia vzdelania, psychológia zdravia, forenzná psychológia, atď. Tie psychológie sa nepokladajú za časti všeobecnej psychológie. Nemajú dosah na celý predmet psychológie. Ich predmet je partikulárny. Niekedy sa im hovorí, že sú to aplikované psychológie (pozri Arnold a kol., 2007). Aplikované preto, lebo sa chce tým zdôrazniť, že vznikli určitým aplikovaním (dedukciou, konkretizáciou) všeobecnej psychológie a jej časti na vybraný partikulárny predmet, napríklad na prácu, vzdelanie, zdravie a pod. Takto vznikli mnohé *špeciálne akademické teórie*. Akademické preto, lebo tento proces aplikácie ešte nie je (ako sa niektorí mylne domnievajú) významným spôsobom spätý so spoločenskou praxou. Špeciálne teórie s podobným zameraním môžu vznikať a aj vznikajú procesom "zdola", prevažne od spoločenskej praxe, z praktických skúseností indukciou a zovšeobecňovaním. Také teórie na rozdiel od akademických by sme mohli nazývať *praktickými teóriami*. Jeden aj druhý typ teórií je možné aplikovať v spoločenskom živote. Spôsoby aplikácie sú však veľmi odlišné. Je to dané predovšetkým odlišnou mierou praxe v ich obsahu. Teórie sú medzi sebou odlišné nielen čo do miery nasýtenosti empiriou, ale aj praxou. A to je potrebné rozlišovať. Praktický odborník tento rozdiel pociťuje veľmi zreteľne. Aj komunikácia medzi praktikom a jeho klientom o praktických vedeckých teóriách môže byť celkom funkčná a pre klienta zrozumiteľná.

1.3. Spoločenský život v empiricko-teoretickom rámci akademickej vedy

Čo robí akademik - empirik, experimentátor (budeme ho jednoducho nazývať akademickým výskumníkom)? Rozmýšľa inak ako teoretik? Ponúka ľuďom iné produkty?

Proces empirického vedeckého poznania je nutne založený na určitých teoretických východiskách. Poznanie je empirické, lebo je založené na *priamom kontakte* s predmetnou

skutočnosťou, na rozdiel od teoretického poznania, ktoré - ako sme sa už pokúsili ukázať - operuje bezprostredne s ideálnymi objektmi, ktoré sprostredkujú spojenie teoretických poznatkov cez javové formy s predmetnou skutočnosťou. Akademický výskumník v svojej práci, v empirickom poznaní odhliada od špecifického (zvláštneho), vyčleňuje spoločné: individuálne javy redukuje na to čo majú spoločné, zhodné, identické. Hovoríme, že abstrahuje. Nechá sa pritom viesť určitou teoretickou koncepciou (nasmerovaním pozornosti (ukazovaním) na to, čo teória považuje v javoch za podstatné). Podľa toho, či odhliada od niektorých vlastností javov, niektorých vzťahov medzi javmi, alebo kauzálnymi súvislosťami medzi javmi, hovorí o klasifikačnej, vzťahovej alebo kauzálnej abstrakcii.

Elementárna (empirická) konkretizácia, je spätným procesom, keď výskumník všeobecnému javu pridáva špecifická zložka (stránka), tá od ktorej počas abstrakcie odhliadal. (Ak empirický obraz javu vo forme všeobecného javu doložíme príkladom, uskutočnili sme tým určitú formu konkretizácie.) Analogicky, výskumník hovorí o klasifikačnej, vzťahovej alebo kauzálnej konkretizácii. O čom to hovorí?

Klasifikácia je opisný typ empirického poznania. Klasifikačná analýza je postup delenia, rozklad určitého celku na časti tak, že skúmame jeho jednotlivé vlastnosti javov a z nich tvoríme triedy ktorých prvky sú podobné, zhodné, ekvivalentné.

Klasifikačná syntéza je zhrňanie jednotlivých javov, spájanie javov do tried javov z hľadiska ich podobnosti a hľadanie miesta jednotlivých javov v určitom celku (v určitej oblasti).

Empirická klasifikácia môže prerásť do empirickej typológie, kedy výskumník mnohé javy toho istého druhu zobrazí ako jeden všeobecný (empirický) typ javov, ako jav "v jeho ideálnom priemere". Uplatňuje tu v pomerne jednoduchej forme myšlienkový postup zvaný idealizácia (idealizácia - ako sme už ukázali - má svoje pravé miesto v teoretickom myslení). Sem patria také produkty štatistickej analýzy javov, ako s agregované údaje vo forme rôznych štatistických tabuliek a grafov a štatistické ukazovatele typu modus, medián, či priemerná hodnota a pod.

Keď výskumník hovorí, že robí vzťahovú (relačnú) analýzu, skúma vzťahy koincidencie medzi javmi, vlastnosťami, funkčné a štatistické závislosti. Používa pritom často štatistické metódy, ako napríklad štatistickú metódu regresnej analýzy, korelačné koeficienty, metódy multivariačnej analýzy dát a pod.

Kauzálnu analýzu robí experimentátor. Identifikuje príčinné vzťahy medzi javmi, respektíve vlastnosťami sociálnych javov, pričom empirické údaje čerpá z dobre naplánovaných a zrealizovaných experimentov.

V empirickom poznaní sa pod indukciou chápe myšlienkový postup od jednotlivých javov k všeobecnému javu (od jednotlivých výrokov o javoch k všeobecnému, ktoré môže byť v javoch podstatné). Dedukcia je (spätný) postup od všeobecného k zvláštnemu (od všeobecného výroku o javoch k zvláštnym výrokom).

1.4. Vzťah teórie a empirie v základnom výskume

Problém empirického výskumu môže ležať v *teoreticko-empirickom* alebo v *empiricko-teoretickom* rámci.

Ak leží výskumný problém v teoreticko-empirickom rámci, výskum začína a končí teóriou (v tejto časti máme na mysli aj všeobecné, aj špecifické akademické teórie chápané vyššie uvedeným spôsobom). Problém je tu problémom s teóriou. Vynára sa v procese kritickej analýzy doteraz platnej teórie. Skúmanie teórie sa deje s pozície nových empirických poznatkov, alebo z pozície nových, prípadne modifikovaných teoretických pojmov, alebo z obidvoch súčasne. Cieľom môže byť podpora teórie novou evidenciou, alebo oslabenie dôveryhodnosti teórie. Výskum sa projektuje so zreteľom na tento cieľ. Kľúčovú úlohu tu hrajú hypotézy, ich dekompozícia a nové empirické poznatky. Výskum končí teóriou v tom zmysle, že v jeho závere je obsiahnutý jeho výsledok, ktorý hodnotí teóriu ako naďalej problematickú, alebo ako teóriu, ktorá v empirickej skúške obstála.

Ak leží výskumný problém v empiricko-teoretickom rámci, výskum začína a končí empirickými faktami a vzťahmi medzi nimi, ich vysvetlením. Teoretická zložka do výskumu vstupuje s väčšou alebo menšou úlohou. Ale vstupuje vždy. Do úvahy prichádza v tomto prípade viacero typov problémov a cieľov. Výskumy majú vo svojom názve určité prívlastky. Reč je o exploračnom, korelačnom a experimentálnom výskume.

1. Exploračný výskum . Hľadáme fakty, ktoré relevantným spôsobom poskytnú empirický obraz o problémovej oblasti. Nároky na teóriu nemusia byť v tomto prípade veľké. Často sa v takejto situácii nemožno oprieť o žiadnu hypotézu. Ale teoretické poznatky majú viesť výskumníka aj pri explorácii predmetnej oblasti. Inak by práca s faktami bola čisto náhodilá. Získaný empirický materiál výskumník podrobí klasifikačnej, prípadne vzťahovej analýze. V optimálnom prípade z nej vygeneruje určité, zatiaľ veľmi málo zdôvodnené hypotézy. Tie môžu byť pre teoretické poznanie podnetné. Výsledky - empirické poznatky majú prevažne deskriptívny charakter, keďže výskumník nepracuje s teoretickými predpokladmi, ktoré by umožnili teoretickú interpretáciu (explanáciu) faktov.

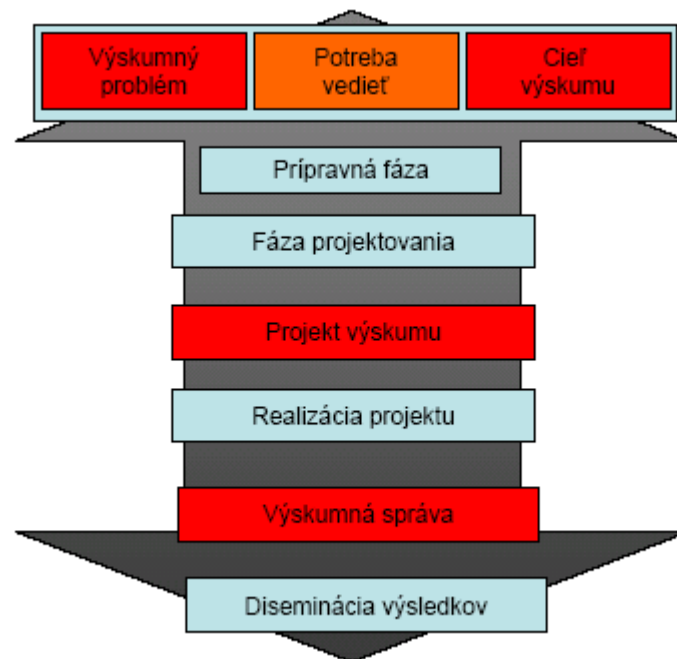
2. Korelačný výskum. Sú tu viaceré možné situácie. Ak má výskumník k dispozícii teoretické poznatky o vzťahoch medzi premennými, buduje si vzťahový rámec, hypotetický model, ktorý tieto vzťahy vymedzuje. Získané dáta použije na verifikáciu hypotetického modelu. Ak model obstojí v skúške, z modelu vyplývajúce vzťahy spolu s dátami použije na identifikáciu relatívne stálych funkčných vzťahy medzi premennými. Na takomto základe môže robiť určité predikcie javov. Keďže model bol empiriou potvrdený môže slúžiť ako teoretické zdôvodnenie predikcie. Vedľajším produktom je posilnenie platnosti teoretických východísk. V prípade, že hypotetický model dáta nepodporili, výskumník robí exploračnú analýzu dát. Predikcia javov má v tom prípade len hypotetický status. Je to obdobný výsledok, ako v prípade, keď výskumník nemá dostatok teoretických poznatkov na vybudovanie hypotetického modelu. Fakty získava exploračnou cestou. Samotný výsledok, prípadné odhalenie

určitých relatívne regulárnych vzťahov medzi premennými môže byť generátorom novej hypotézy.

3. Experimentálny výskum. Takýto výskum je spravidla postavený na určitých teoretických predpokladoch, ktoré umožňujú vytvoriť určitý kauzálny model a postaviť určité kauzálne hypotézy. Empirické dáta výskumník získava na základe experimentálneho plánu. Dáta výskumník podrobí klasifikačnej, vzťahovej a kauzálnej analýze. Verifikuje kauzálne hypotézy. Ak hypotézy obstoja, výsledkom výskumu je opis vzťahov medzi premennými, ale aj ich kauzálne vysvetlenie. Ako vedľajší produkt výskumu je podpora určitých všeobecnejších teoretických kauzálnych tvrdení.

Vyzdvihli sme niektoré výrazné črty viacerých foriem empirického akademického výskumu. Teraz v stručnosti načrtne základnú všeobecnú charakteristiku akademického empirického výskumu.

Obr. 1: Rámec akademickej vedy

Vo výskume chceme získať kvalitné a pomerne konkrétne vedecké poznatky o nejakej oblasti spoločenského života. Táto potreba vedieť, ako vieme, v akademickom výskume nie je determinovaná primárne spoločenskou praxou. Preto, ak výskumník na začiatku svojho výskumu zhŕňa existujúce poznatky nezameriava svoju pozornosť na "fond" existujúcich praktických poznatkov a skúseností. Prioritne čerpá z iných fondov: 1. z fondu akademických teórií, 2. z metodologického fondu, 3. z fondu akademických výskumov a 4. z oblasti etiky výskumov. Táto oblasť poznatkov určuje aj istú špecifiku celého prístupu a charakter

projektu výskumu. Zrači sa to v teoretickej konceptualizácii výskumného problému. Teoretický model, ktorý vytvára primárne odráža premenné a vzťahy medzi nimi, ktoré zdôvodňuje primárne teoreticky, nie z pozície praxe. Na jeho základe formuluje výskumné otázky a hypotézy. Nimi sa konkretizuje ďalšia výskumníková práca. Konkretizuje sa predovšetkým výskumný plán, empiricky sa vymedzuje objekt a predmet výskumu. Vymedzuje sa základný súbor skúmaných prvkov, spôsob ich výberu do výberového súboru. Stanovujú sa premenné (indikátory), konštruujú sa nástroje získavania empirických dát. A rámcovo sa stanovuje spôsob ich analýzy a syntézy.

Realizácia projektu začína laboratórnymi alebo terénnymi prácami. Pod terénom sa myslí oblasť reálneho života, do ktorého akademický výskumník prichádza zo svojej akademickej pôdy. Prichádza nezriedka ako "cudzinec". V teréne pracuje podľa vopred pripraveného projektu, najčastejšie robí vedecké pozorovanie, interview alebo anketu. To je pre ľudí, žijúcich vo svojom svete, z ktorého si akademický výskumník urobil dočasne svoj výskumný terén, neobvyklá práca. Ak výskumník robí laboratórny experiment, do reálneho života dokonca ani nevstupuje. To je špecifikum akademického výskumu, a treba si uvedomiť, že aj špecifikum takto získaných empirických faktov.

Keď výskumník skončí svoju zberateľskú prácu, začína ďalšia etapa jeho práce. Triedi, analyzuje, syntetizuje nazbierané empirické dáta. A to všetko systematicky, opäť podľa projektu. Postupuje tak ako mu to určuje či už teoreticko-empirický, alebo empiricko-teoretický rámec projektu. Výsledky interpretuje a kriticky rozoberá a stanovuje ich miesto v celkovom existujúcom fonde vedeckých poznatkov.

Celý reálny proces výskumu výskumník čiastočne priebežne, čiastočne na jeho konci spisuje do výskumnej správy (štúdie). Tak ako väčšina výskumníckych činností, aj táto má svoje pravidlá a vyžaduje určité znalosti a zručnosti. Text je vedecký a pre vedcov, pre odborníkov v danej oblasti a je všeobecne dostupný. Oni mu nielen rozumejú, ale ho aj kriticky posudzujú. To je imanentná súčasť procesu, v ktorom sa výsledky výskumu stávajú reálnymi vedeckými poznatkami. Výskumník prispieva tak novými poznatkami do fondu existujúcich vedeckých poznatkov. Tieto poznatky majú vo fonde svoj pomyselný priechod, ktorý by sa mohol volať *akademické vedecké poznatky*. Akademický výskum je založený na akademických vedeckých poznatkoch a svojimi výsledkami tieto poznatky rozmnožuje.

1.5. Akademická veda a spoločenská prax

Neraz sa vzťah medzi akademickou vedou a spoločenskou praxou pokladá za triviálny. Ako by to bol vzťah jednoduchý a zřejmý pre každého. Rozlišujeme dve situácie, dva modely, ktoré zobrazujú vzťah akademickej vedy a spoločenskej praxe.

Prvý model (obr. 3), *lineárny model* vzťahu akademickej vedy a praxe zobrazuje vzťah ako vzťah jednosmerný. V tejto situácii sa pokúšame akademické poznatky, poznatky vše-

obecné a abstraktné, uplatniť v riešení konkrétnych a jedinečných praktických situáciách. Proces uplatnenia vôbec nie je jednoduchý, naopak bežne, ak akademické poznatky sú veľmi slabo sýtené od začiatku ich vzniku hľadiskom praxe, adekvátny proces aplikácie je neobyčajne komplikovaný.

Druhý model (obr. 4), *reťazový model* vzťahu vedy a praxe zobrazuje vzťah ako vzťah obojsmerný, cyklický. Akademická veda a spoločenská prax sa vzájomne podmieňujú a do seba prenikajú. Aplikácia akademických znalostí v spoločenskom živote je oveľa jednoduchšia a produktívnejšia než v predchádzajúcom prípade.

Obr. 3: Lineárny model vzťahu vedy a praxe

Obr. 4: Reťazový model vzťahu vedy a praxe

2. Práca praktického vedca

2.1. Všeobecné rámce práce praktického vedca

Zatiaľ čo pre akademika je primárnym problémom poznávací problém, pre praktika je problémom praktický problém. Treba odstrániť (intervenovať, prakticky a odborne konať) spoločenský problém odborným postupom (založeným na vedeckej znalosti - na poznaní predpovede).

Práca praktika je primárne praktická činnosť založená *na praktickom poznaní, na praktickej znalosti konkrétneho a jedinečného*. Teoretické znalosti akademika, ako sme sa snažili ukázať, sú znalosti všeobecné, získané pomocou abstrakcií a idealizácií.

Praktické poznanie predstavuje odhaľovanie, diagnostikovanie praktického problému a spoznávanie predpovede. Praktická činnosť odborníka je prevážne intervencia, ktorou sa usiluje odstrániť praktický problém.

Niektoré problémy sú zjavné. Niekedy prax (niektorí konkrétny ľudia) odhalí (praktický) spoločenský problém. Úspešne diagnostikuje stav, má predstavu o štandardnej (žiadúcej) situácii. Čiže, zjavný spôsob efektívneho riešenia problému existuje.

Inokedy nie je známe riešenie existujúceho problému - čiže je tu úloha efektívneho riešenia problému. Praktik môže zistiť, že problém je len zdanlivý. Môže však zistiť, že problém je skutočný. Upresní ho (diagnostika). Vie ho riešiť (má nutné znalosti o prognóze). Prípadne ho riešiť nevie (nevie kedy, čo môže očakávať).

Návrhy, projekty práce praktika sa opierajú o schémy:

- predvídania udalostí,
- o schémy podmieneného predvídania ("uvažovanie, v akom komplexe podmienok sa môže vyskytnúť jav ako cieľ praktického úsilia, a čo je treba robiť, aby sa taký komplex podmienok vytvoril").

Praktik pracujúci v určitej oblasti s jasným cieľom, hľadá znalosti, metódy potrebné pre realizáciu cieľa. Do úvahy prichádzajú znalosti dvojakého druhu:

- diagnostické tvrdenia, ktoré opisujú realitu z hľadiska premenných, dôležitých pre adekvátne predpovede,
- adekvátne príčinné tvrdenia (podmienené predvídanie).

Cesty dosahovania cieľov môžeme rozdeliť do troch druhov:

- a) v živote dokážeme primerane predpovedať množstvo vecí bez teórií, či výskumov, vystačíme so znalosťami "zdravého rozumu",
- b) realizácia cieľov, ktoré už boli v podobných podmienkach úspešne uskutočnené (na základe rôznych druhov znalosti),
- c) cieľ je zložitý a vo svojom komplexe doposiaľ nerealizovaný.

Na tretej ceste zisťujeme, že zákonitosti pripadajúce do úvahy pri jej úspešnom absolvovaní sú menej zrejme, poznatky o zodpovedajúcich skutočnostiach sú ťažko dostupné.

Nahromadené teoretické alebo bežné poznatky, znalosti o závislostiach ovládajúcich javy nestačia k stanoveniu účinného programu praktickej činnosti, k určeniu viac alebo menej zložitého komplexu podmienok, v ktorých s dostatočnou pravdepodobnosťou príde k žiaducemu účinku, pretože tieto poznatky sú spravidla príliš všeobecné a abstraktné.

Ťažkosti s použitím teoretických (akademických) poznatkov niekedy plynú z ich príliš abstraktného a všeobecného charakteru (napríklad, procesy učenia pomocou pôsobenia odmien a trestov boli potvrdené v tisíckach laboratórnych experimentov, neexistuje spôsob, ako na týchto teóriách postaviť program účinného pôsobenia v prirodzených podmienkach. Tieto zákony sú príliš abstraktné a systém, v ktorom by mohli byť realizované je príliš vzdialený jednoduchým laboratórnym podmienkam).

2.2. Práca praktika založená na evidencii

V súčasnej práci odborníka sa rodí nový prístup - praktická veda založená na evidencii. Napríklad, v roku 2005 prezident APA (Americkéj psychologickéj asociácie) Ronald F. Levant podporil veľkú pracovnú skupinu popredných akademických a praktických psychológov USA a vyjadril v Report of the APA Presidential Task Force on Evidence Based Practice in Psychology (EBPinP) relevantný rámec a zásadné idey tohoto perspektívneho prístupu (pozri APA Task Force Based Practice (2006)). Základná myšlienka sa rodila dávno pred tým, postupne, viac než desaťročie v závislosti od vnútorných možností psychológie, ale tiež aj pod silným vplyvom skúseností z medicíny, ktorá má za sebou s touto problematikou oveľa dlhšiu cestu.

Základnú myšlienku praktickej vedy založenej na evidencii môžeme vyjadriť takto: prax založená na evidencii je integráciou najlepšej evidencie získanej 1. z výskumov, 2. z odborných, praktických znalostí (skúseností) a 3. a z hodnôt klientov.

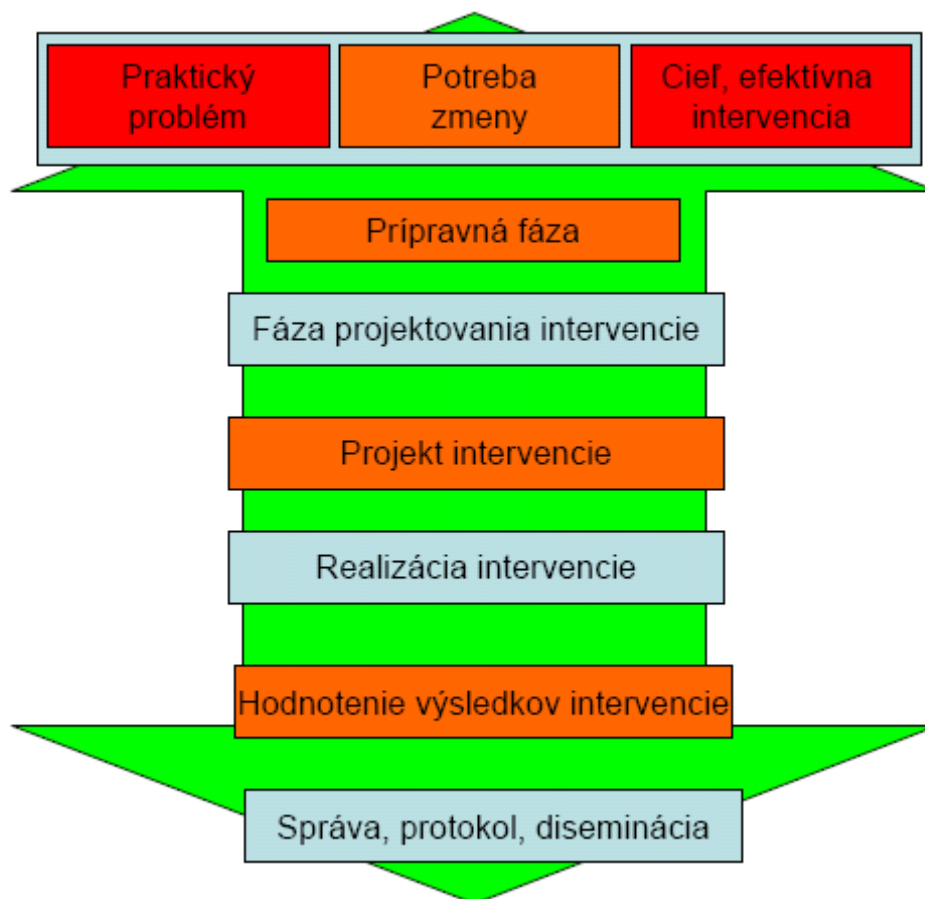
Riešenie úloh spätých s diagnostikou, intervenciou i s vyhodnotením výsledkov intervencie v rámci prakticko-odbornej činnosti z pozície praktickej vedy založenej na evidencii, predstavuje zjednotenie individuálnej (respektíve skupinovej) praktickej skúsenosti odborníka, najlepších dostupných vedeckých faktov (výskumnej evidencie) a záujmov klienta (manažéra, skupiny/tímu, či organizácie).

2.3. Meritórna charakteristika práce praktika

Základným a všeobecným cieľom práce praktického spoločenského vedca je meniť reálny život ľudí k lepšiemu. Realizácia takého cieľa nie je možná púhou kontempláciou. Kľúčovým slovom je tu intervencia. K nemu sa pridružujú ďalšie podstatné pojmy a spolu

vytvárajú model - systém, ktorý schematicky vyjadruje zobrazuje celý proces intervencie (pozri obraz č. 5).

Obr. 5: Proces sociálnej intervencie

Prácu odborníka vo všeobecnosti charakterizujú tieto oblasti:

- i. stanovenie cieľov práce,
- ii. diagnostika,
- iii. intervencia (projektovanie a realizácia),
- iv. hodnotenie intervencie,
- v. komunikácia medzi odborníkom a klientmi,
- vi. inovácie produktov a služieb.

i. Stanovenie cieľov práce praktického vedca

a.) Praktik je plne kompetentný analyzovať klientove potreby.

Praktik dokáže získať (napríklad výskumom) relevantné informácie o klientových potrebách a problémoch (napr. potreby vylepšenia pracoviska, potreby jeho rozvoja, potreby organizačných zmien) a tieto informácie profesionálne analyzovať.

b.) Praktik kompetentne určí ciele práce s klientom.

Vypracuje návrhy prijateľných a realizovateľných úloh a prediskutuje ich s klientom, vypracuje spôsoby ako ich je možné docieľiť (projektovanie intervencie). Zadefinuje kritériá, podľa ktorých sa vyhodnotia výsledky práce (vyhodnotenie efektu intervencie).

ii. Diagnostika

Praktik dokáže kompetentne adekvátnymi metódami zistiť relevantné charakteristiky konkrétnych jednotlivcov, skupín, organizácií a situácií. Do úvahy prichádza:

a.) Individuálna diagnostika.

b.) Diagnostika skupiny.

c.) Diagnostika organizácie.

d.) Situačná diagnostika (kompetencia ohodnotiť sociálnu skutočnosť).

iii. Intervencia (projektovanie a realizácia)

Praktik identifikuje problémy, projektuje a realizuje také intervencie, ktoré sú adekvátne pre dosiahnutie stanovených cieľov, pričom využíva výsledky diagnostiky a vyvinuté odborné produkty a služby:

a.) Praktik naprojektuje takú intervenciu, ktorou sa dosiahnu stanovené ciele v konkrétnych podmienkach.

b.) Pripravuje a uplatňuje priamu intervenciu orientovanú na človeka.

c.) Praktik naprojektuje priamu intervenciu orientovanú na situáciu.

d.) Pripravuje a uplatňuje nepriamu intervenciu.

e.) Implementuje odborné produkty, či služby do praxe.

iv. Hodnotenie intervencie

Praktik po uskutočnení intervencie vyhodnocuje, do akej miery výsledky zodpovedajú projektu intervencie a stanoveným cieľom. Súčasťou projektu intervencie sú aj kritéria hodnotenia jej efektu.

Efekt intervencie spravidla odborník meria. Preto je potrebné zvoliť a naplánovať adekvátne metódy merania. Hodnotenie intervencie sa môže uskutočniť špecifickým typom výskumu, ktorý sa nazýva evaluačným výskumom. Odborník kompetentne analyzuje výsledky hodnotenia a adekvátne ich interpretuje. Z evaluačného výskumu robí závery a odporúčania.

v. Komunikácia

Praktik informuje klientov o priebehu a výsledkoch intervencie. Výsledky prezentuje skupine a podľa potreby aj individuálne. Rešpektuje pri tom klientove očakávania a potreby. Dialóg vedie v jazyku klienta.

Odborník spisuje správu o výsledkoch diagnostiky, o uskutočnenej intervencii, jej vyhodnotení a ďalších potrebných skutočnostiach.

vi. Inovácie

Špecifické potreby klientov a ciele intervencie si vyžadujú tvorbu nových produktov a služieb. Tvorca inovácií sa opiera rovnako o znalosti akademickej vedy ako aj praktickej vedy.

Tato tvorba od praktika vyžaduje z oblasti akademickej vedy adekvátne teoretické a výskumnícke znalosti a zručnosti. V inovačnom procese využíva znalosti a zručnosti z oblasti praktickej vedy, predovšetkým diagnostiky a intervencie založenej na vedeckých poznatkoch, ale i praktických skúsenostiach.

Praktik v priebehu analýzy klientových potrieb a stanovení cieľov intervencie dospeje k záveru, že je potrebné vytvoriť celkom novú alebo špecifickú odbornú službu alebo produkty. Praktik navrhuje, projektuje a testuje potrebnú inováciu. Volí kritéria jej hodnotenia a uskutoční evaluačný výskum tejto novej alebo modifikovanej služby alebo produktu.

2.4. Praktické vedecké výskumy

Z doterajších úvah je potreba praktického myslenia, praktických znalostí pre praktika zrejmá a signifikantná. Kľúčový význam tu majú znalosti získané praktickým vedeckým výskumom. Intencie ku skúmaniu v tomto prípade vychádzajú bezprostredne z praxe.

Teoretický i faktuálny dosah praktických výskumov je pomerne úzko limitovaný, čím sa dosahuje ich konkrétnosť a komplexnosť. To je ich prednosť. Pre úspešné riešenie praktických problémov majú znalosti konkrétne a komplexné kľúčový význam.

Skryté spoločenské problémy môže niekedy odhaliť akademický výskum, hoci má (pôvodne) čisto všeobecné poznávacie ciele (intencie). Praktické výskumy sú svojou konkrétnosťou a zohľadňovaním špecifických kontextov, v ktorých sa problémy nachádzajú, často užitočné a potrebné v prípade presnejšej diagnostiky zjavných vedeckých problémov.

Praktické výskumy sú často užitočné a potrebné aj v prípade komplexnejšieho poznania zákonitostí (predikcie), napokon, aj v hľadaní najefektívnejších spôsobov intervencie (odstraňovania problémov). Z praktických výskumov pochádza empirický materiál, ktorý induktívnou cestou môže viesť k efektívnym praktickým teóriám. Ak chceme aspoň v náznačkoch domýšľať ďalšiu (dlhú) cestu, tá môže viesť k syntéze akademických a praktických teórií. Takáto syntéza sľubuje novú kvalitu teórií.

Praktické poznávanie (praktický výskum):

Sociálny audit ako druh praktického výskumu a postupnej zmeny vymedzenej oblasti sociálnej reality môže slúžiť ako dobrá ilustrácia tejto problematiky. Kolektív autorov (Pavlica a kol., 2000) uvádza osem fáz tejto činnosti. Čo je obzvlášť hodné pozornosti, je skutočnosť, že celý proces začína i končí praxou (predmetnou rovinou):

1. *Kontaktovanie zadávateľa a predbežné vymedzenie problémovej oblasti.*
2. *Štúdium a analýza poznatkov týkajúcich sa danej oblasti.*
3. *Pilotáž a upresnenie problému.*
4. *Formulácia priorít a identifikácia hlavných úloh.*
5. *Vypracovanie vlastného výskumného projektu.*
6. *Výskum - identifikácia a analýza rozdielov medzi žiadúcim a reálnym stavom.*
7. *Diskusia výsledkov výskumu a návrh žiadúcich zmien.*
8. *Plánovanie a implementácia zmien.*

(Pavlica a kol., 2000)

Poznávací cyklus odvodený od riešenia praktického problému môže mať takýto tvar: praktická znalosť (skúsenosť) fixovaná empirickými pojmami, zovšeobecnená do teoretického systému, dedukovaná do empirickej roviny a uplatnená v praxi ako vedecká znalosť. Cyklus sa začína i končí v predmetnej, praktickej rovine.

Každý praktický výskum má jednak svoj procesuálny rozmer zásadným spôsobom determinovaný cieľom výskumu, v tomto prípade odvodeným od praktického cieľa. Tiež má svoju výslednú formu ako určitý produkt. Ako produkt určitej činnosti s jej určitou logikou a metodológiou vo svojej statickej forme istým spôsobom odráža a vyjadruje logiku a metodológiu procesu praktického výskumu. Produkt - vedecká znalosť je vystavená nielen vedec-kému a odbornému oku, ale aj neúprosnému kritériu praxe.

Záver

Usilovali sme sa prezentovať inovačný, systematický pohľad na vzťah spoločenských vied a spoločenského života (praxe). Vedecká analýza vybranej oblasti spoločenského života sa deje v dvoch odlišných kontextoch, dvoma odlišnými cestami s dvoma odlišnými výslednými produktmi. Raz sa deje v kontexte akademickej vedy, ktorej primárne ide o pravdivé poznanie spoločenských javov, inokedy v kontexte praktickej vedy, ktorá sa primárne snaží spoločenské javy a procesy meniť. Prvá cesta je cestou vedeckého teoretického a empirického poznania. Druhá cesta je cestou praktického pretvárania založeného na najlepšíh dostupných analýzach a znalostiach. Produktmi akademickej vedeckej analýzy života sú predovšetkým teórie a vedecké fakty, ktoré zobrazujú všeobecnú, abstraktnú podstatu a jej empirické prejavy. Otázka hľadiska praxe je v tomto prípade druhoradá. Produktmi analýzy v kontexte praktickej vedy sú teoretické a faktuálne znalosti zohľadňujúce vo veľkej miere hľadisko praxe, keďže ich hodnota sa zúročuje priamo v praktickej premene oblasti života. Napriek tomu, že ciele a cesty i produkty analýz sú odlišné, ich perspektíva v budúcej syntéze sľubuje kvalitatívne väčší význam a významnejšie postavenie spoločenských vied v spoločnosti.

Literatúra:

1. APA Task Force on Evidence Based Practice (2006). Report of the 2005 Presidential Task Force on Evidence -Based. *American Psychologist*, Vol. 61, No.2, p.271-285.
2. ARNOLD, J. a kol. (2007): *Psychologie práce*. Brno, Computer press, a.s.
3. FILKORN, V. (1998): *Povaha súčasnej vedy a jej metódy*. Bratislava, Veda, SAV.
4. MADSEN, K.B. (1979): *Moderní teorie motivace*. Praha, Akademie.
5. PAVLICA a kol. (2000): *Sociální výzkum, podnik a management*. Praha, EKOPRESS.

Social Sciences and a Social Life from an Innovation Perspectives

Abstract

We introduce innovative, systematic view on social sciences and social life (practice) relation in the study. The scientific analysis of selected area of social life realizes now in two different contexts, by two different ways with two different end results. The first way is way of theoretical and empirical knowledge. The second one is way of practical transformation (change) based on best available analysis and knowledge. We analyze and compare both the ways in this study. Even though the purposes of the two scientific activities are different, the future synthesis future promises qualitative higher importance and more impactful position of social sciences in the society.

Key words: academic science, applied science, theoretical methods, empirical methods, applied methods